

17. YÜZYIL ANADOLU SAHASI TÜRK SAZ ŞAİRLERİNİN ŞİİRLERİNDE HİKAYE KAHRAMANLARI*

Selçuk PEKER**

ÖZET

17. yüzyıl, Türk saz şiirinin en parlak yüzyıllarından birisidir. Karaca Oğlan'dan Ercişli Emrah'a, Gevheri'den Aşık Ömer'e pek çok büyük saz şairi bu yüzyılda yaşamış ve şiirlerini bu yüzyılda yazmışlar, söylemişlerdir.

Halk hikâyeleri, Türk edebiyatının iddialı eserlerindedir. Hikâyelerin bir kısmı Arap ve Fars edebiyatlarından bizim edebiyatımıza girmişken bir kısmı ise dış etkilerden uzak olarak millî bünyede doğmuş ve gelişmişlerdir. Arap ve Fars edebiyatlarından giren hikâyeler hem klasik edebiyatta hem de halk edebiyatında ayrı ayrı şekillenmişler bu sebeple aynı hikâyenin hem klasik şekli hem de halk edebiyatındaki şekli gelişmiştir.

İster klasik edebiyattaki isterse halk edebiyatındaki şekliyle olsun bazı hikâye kahramanları 17. yüzyıl Türk saz şairlerinin şiirlerinde kendilerine yer bulmuşlardır. Bu çalışmada 17. yüzyıl Türk saz şairlerinin şiirlerinde geçen hikâye kahramanları (Leylâ ve Mecnun, Ferhat ile Şirin, Yusuf ile Züleyha, Emrah ile Selvi, Kerem ile Aslı, Mihr ü Vefa, Köroğlu - Ayvaz) konu edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: 17. yüzyıl, Türk saz şiiri, âşık edebiyatı, halk hikâyesi

ABSTRACT

The 17th century is one of the most succesful centuries of the Turkish saz poetry. Many great saz poets, ranging from Karaca Oğlan to Ercişli Emrah and from Gevheri to Aşık Ömer, lived, wrote and read their poems in this century.

Folk tales occupy a significant place in Turkish literature. While some of the stories have come to our literature from Arabic and Persian literatures, some of them have been produced and developed in our own culture without any outer effects. The stories coming from Arabic and Persian literatures have formed differently in "classical" and "folk literature", and therefore both the classical and "folkloric" versions have developed.

Whether in the classical or folkloric form some heroes have found themselves place in the poems of the 17th century Turkish saz poets. The focus of this study is the heroes (Leylâ ve Mecnun, Ferhat ile Şirin, Yusuf ile Züleyha, Emrah ile Selvi, Kerem ile Aslı, Mihr ü Vefa, Köroğlu - Ayvaz) of the stories in the poems of the 17th century Turkish saz poets.

Keywords: 17th century, Turkish saz poetry, poet literature, folk tales

17. YÜZYIL TÜRK SAZ ŞAİRLERİ

17. yüzyıl saz şiiri, 16. yüzyıldan itibaren takip etmekte olduğumuz *Türk saz şiiri taribî*nin en parlak yüzyılı olarak kabul edilebilir. Bu yüzyılda saz şiiri altın çağını yaşamış, Osmanlı Devletinin sınırlarının genişliği ile paralel olarak hemen her bölgede kendisini sazı veya sözü ile dinleten yüzlerce âşık yetiştirmiştir. Bu âşıklardan çoğunun adları şairnamelerde, Seyahatname'de, bazı mecmua ve belgelerde yer almasına rağmen ancak belli sayıdakilerin şiirlerine ulaşmak

* Bu çalışma, 17. Yüzyıl Türk Saz Şiirinde Konu adlı doktora tezinden bir bölümü ihtiva etmektedir.

** Dr., Aksaray Üniversitesi Mühendislik Fakültesi

mümkün olmuştur. Osmanlı Devletinin 17. yüzyıldan sonra yaşadığı siyasî ve sosyal olaylar, şairlerin bir kısmının savaştı olmaları ve savaşlarda saz şairlerinin yanı sıra şiir defterlerinin de içerisinde bulunduğu maddî materyalin yitip gitmesi gibi sebepler yüzünden pek çok âşığın şiiri elimize ulaşmamıştır.

17. yüzyıl saz şairleriyle ilgili olarak Sakaoğlu'nun yazmış olduğu 16 seri makalede (Sakaoğlu1991a, 1991b, 1992a, 1992b, 1992c, 1993a, 1993b, 1993c, 1993ç, 1994a, 1994b, 1994c, 1994ç, 1995a, 1995b,1995c) tanıttığı 26 âşık ile bunlara bizim sonradan ilave ettiğimiz 4 âşığın (Aşık Ömer, Karaca Oğlan, Kâtibî, Tameşvarlı Aşık Gazi Hasan) şiirleri bu çalışmamızda incelenmiş; 17. yüzyılda yaşadığından şüphe duyulan, elimizdeki şiir sayıları yetersiz olan veya haklarında yeterli araştırma yapılmamış az sayıda âşığın şiirleri çalışmaya dahil edilmemiştir.

Doktora çalışmamıza konu olan 30 âşık ile incelenen 2888 şiirin dağılımı şöyledir: **Aşık**, (41); **Aşık İbrahim**, (6); **Aşık Nev'î**, (1); **Aşık Ömer**, (721); **Aşık Yusuf**, (1); **Benli Ali**, (58); **Berberoğlu**, (13); **Bursalı Halil**, (14); **Ercişli Emrah**, (150); **Gevherî**, (945); **Haliloğlu**, (1); **Kâmilî**, (15); **Karaca Oğlan**, (462); **Kâtibî**, (69); **Kâtip Osman**, (65); **Kayıkçı Kul Mustafa**, (89); **Keşfi**, (7); **Kırımî**, (1); **Koroğlu**, (20); **Kul Mehmed**, (24); **Kuloğlu**, (78); **Kul Süleyman**, (3); **Mahmudoğlu**, (2); **Öksüz Aşık**, (34); **Sun'î**, (1); **Şahinoğlu**, (34); **Tameşvarlı Gazi Aşık Hasan**, (6); **Tasbaz Ali**, (5); **Üsküdârî**, (11); **Yazıcı**, (11).

Bu makaleye konu olan hikâye kahramanlarının adına ise 30 âşıktan 19'unun şiirlerinde rastlanmıştır. Şiirlerinde hikâye kahramanlarının adı geçen âşıklar şunlardır: **Aşık**, **Aşık Ömer**, **Benli Ali**, **Berberoğlu**, **Bursalı Halil**, **Ercişli Emrah**, **Gevherî**, **Kâmilî**, **Karaca Oğlan**, **Kâtibî**, **Kâtip Osman**, **Kayıkçı Kul Mustafa**, **Koroğlu**, **Kul Mehmed**, **Kuloğlu**, **Kul Süleyman**, **Öksüz Aşık**, **Şahinoğlu**, **Üsküdârî**.

ŞİİRLERDE YER ALAN HİKAYELER VE KAHRAMANLARI

Kendileri zamanında büyük aşklar yaşamış veya büyük kahramanlıklar göstermiş kişilerin hayat hikâyeleri zamanla halk arasında söylene söylene belli kalıplara girmiş ve bu şekilde günümüze onlarca halk hikâyesi gelebilmiştir. Bir kısmı Arap ve İran kökenli olan bu hikâyelerin bazıları da millî kökenlidir. 17. yüzyıl Türk saz şairlerinin çoğu **Leylâ ve Mecnun**'u, **Ferhat ile Şirin**'i, **Yusuf ile Züleyha**'yı mısralarına taşımış; kullanım sıklığı onlar kadar olmasa da **Emrah ile Selvi**, **Kerem ile Aslı**, **Mihr ü Vefa**, **Koroğlu - Ayyaz** gibi hikâye kahramanları da şiirlerde kendilerine yer bulmuşlardır.

17. yüzyıl saz şairlerinin çalışmamızda kullanılan mısralarının baş taraflarında hangi saz şairinden alındıkları belirtilmiştir. Her mısram başında yer alan âşık adları yukarıdaki adlarla aynı olup sadece *Kayıkçı Kul Mustafa* ile *Bursalı Aşık Halil*'in adları uzun olduğu için çalışmada yararlanılan mısralarının baş taraflarında *Kul Mustafa* ve *Bursalı Halil* olarak anılmışlardır. Çalışmada kullanılan mısraların sonunda ise şiirlerin hangi kaynaktan, hangi sayfanın kaçınıcı bendinden, kaçınıcı mısradan alındıkları yer almaktadır. Formülle ifade etmek

17. Yüzyıl Anadolu Sahası Türk Saz Şairlerinin Şiirlerinde Hikâye Kahramanları

gerekirse çalışmamızda yer alan mısraların düzeni şu şekildedir: *Şairin adı + ilgili mısra + eserin künyesi + sayfa numarası + bent numarası + mısra numarası.*

Çalışmada ele alacağımız hikâye kahramanlarından önce, onların hikâyeleri kısaca özetlenmiş, bu özetlerde mısralardaki konularla ilgili bilgilerin ön plana çıkarılmasına özen gösterilmiştir. Verilen özet bilginin ardından kahramanların adlarının geçtiği mısralar ele alınmıştır.

Leyla ve Mecnun

Kays ile Leyla henüz çocukken birbirlerini severler. Gençlik dönemlerinde haklarındaki dedikoduların çoğalması üzerine annesi Leyla'yı çadıra hapseder, Kays'la görüşmesine engel olur. Leyla'yı göremeyince aklı başından giden Kays çöllere düşer. Babası onu Kâbe'ye götürür ve iyileşmesi için dua etmesini ister. Ancak o derdinin daha da artması için niyazda bulunur, duası kabul olunur.

Kays çöllerde hayvanlara konuşup acıklı aşk şiirleri yazarken Nevfel adlı bir bey onun acıklı hâline dayanamayıp Leyla'yı tekrar Kays'a ister, alamayınca da Leyla'nın kabilesine savaş açar. Leyla'yı çok seven ve ona zarar gelmesini hayal bile etmeyen Kays, Nevfel'in kaybetmesi için dua eder, savaşın sonunda Nevfel yenilir.

Leyla, İbn Selam adlı biriyle evlendirilse de uydurduğu bir cin masalı sayesinde kocasını kendisinden uzak tutmayı başarır. Bir müddet sonra Kays'ın intizarları sonucunda İbn Selam ölür ve Leyla, Kays'ı aramaya çıkar. Bu esnada Kays'ın adı *mecnuna* (cinli, deli) çıkmıştır. Leyla çölde Mecnun'u bulur ama Mecnun kendisini tanımaz çünkü ilahî aşka ermiş ve gerçek sevgiliyi bulmuştur. Leylâ üzgün bir şekilde geri döner ve acı içerisinde ölür. Mecnun da onun ölüm haberini aldıktan sonra canını alması için Allah'tan niyazda bulunur ve son nefesinde *Leylâ!* diyerek ebedi âleme geçer (Pala 1999, 245-247).

Arap ve Fars edebiyatlarında hatırı sayılır bir yere sahip olan bu hikâye Türk edebiyatında da pek çok şaire konu olmuş, özellikle Ali Şir Nevaî ve Fuzulî'nin mesnevileri hikâyeye yeni bir ruh kazandırmıştır.

Çeşitli dillere çevrilen hikâye, halk hikâyeciliğinde de yerini bulmuş, yalın bir dille taş baskısı olarak basılmıştır. Hikâyenin 1979 yılında Meddah Behçet Mahir'den alınan şekli ile yukarıda verdiğimiz klasik şekli büyük oranda örtüşmekte, bazı ayrıntılarda farklılıklar görülmektedir (Alptekin 1997: 273-274). Behçet Mahir'in yirmi sayfa hâlinde anlattığı Leyla ile Mecnun hikâyesinde klasik şeklinden farklı olarak Türk zevkinden bazı unsurlar göze çarpmaktadır (Sakaoğlu, vd. 1999: 134-154).

Leyla:

17. yüzyıl saz şairlerinin şiirlerinde Leyla'nın hatırı sayılır genişlikte bir yeri vardır.

Şairler, şiirlerinde işledikleri konular içerisinde pek çok yerde Leyla'nın adına (Mecnun'la birlikte) yer vermişlerdir:

Şahinoğlu/ Mecnun Leylâ ile bile gelmiştir (Tansel 1968: 286 5/2)

Ercişli Emrah/ Mecnun Leyli'sine nail olmadı (Saraçoğlu 1999: 219 2/2)

Saz şairleri kimi zaman sevgiliyi Leyla gibi tanımlamışlardır:

Aşık/ Ben Mecnun olayım yavrım sen Leyli (Ergun 1933a: 29 2/3)

Bursalı Halil/ Ben Mecnun'um aldırılmışım Leylâ'mı (Sakaoğlu 1989: 138 2/3)

Geberî/ Sen Leylâ'ya Mecnun olalı zâbir (Elçin 1998: 46 7/3)

Karaca Oğlan/ Sen bir Leylâ ben de Mecnun karşına (Karaer 1973: 193 5/3)

Bazen şairler, sevgilinin saçını nadiren de kakülünü *leylâ* olarak tanımlamışlar, sevgiliye *saçı leylî* olarak seslenmişlerdir. Bu benzetmede *leyl* kelimesinin gece anlamına gelmesinin de etkisi olmuştur:

Benli Ali/ Aklımı aldı saçı Leylâ ol kemân kaşlar beniim (Elçin 1988a: 99 1/4)

Aşık Ömer/ Ol saçı Leylâ'nın Mecnun'uyum ben (Ergun 1936: 72 10/3)

Geberî/ Bir leylî kâkülün Mecnûn'u oldum (Elçin 1998: 35 3/3)

Kimi zaman da sevgilinin sıfatı, cemali veya bakışları *leylâ* kelimesiyle tanımlanmıştır:

Kâtip Osman/ Şol Leylâ sıfata olalı Mecnûn (Elçin 1986: 90 2/4)

Ercişli Emrah/ Güneştir cemalin Leyli (Saraçoğlu 1999: 131 1/2)

Ercişli Emrah/ Üsküfün eğdirmiş Leyla bakışlım (Saraçoğlu 1999: 273 2/2)

Mecnun:

Saz şairleri sevgiliye hitap eden şiirlerinde sevgiliyi *Leylâ*, kendilerini de *Mecnun* olarak tanımlarlar:

Bursalı Halil/ Ben Mecnun'um aldırılmışım Leylâ'mı (Sakaoğlu 1989: 138 2/3)

Şahinoğlu/ Mecnun'um Leylâ'yı severim candan (Elçin 1972: 1259 2/1)

Karaca Oğlan/ Sen bir Leylâ ben de Mecnun karşına (Karaer 1973: 193 5/3)

Mecnun'un, Leyla'nın aşkından çöllere düşmesi bizim şairlerimize de ilham kaynağı olmuştur. Şairlerimiz, sevgiliye olan aşkları yüzünden kimi zaman dağlara, kimi zaman çöllere, kimi zaman da yabana düştüklerini anlatan mısralar yazmışlardır:

Öksüz Aşık/ Mecnun âşıkın yeridir dağlar (Eren 1952: 8 3/4)

Kul Süleyman/ Yârin mecnunuyum gezdim dağlarda (Aslanoğlu 1986: 7 4/1)

Kul Mehmed/ Ya Mecnun gibi dağlara düşürür (Eren 1952: 54 4/3)

Aşık Ömer/ Garib Mecnun gibi çöllerde kaldım (Ergun 1936: 40 6/2)

Kâtip Osman/ Gâbî Mecnûn olup yabana düşer (Elçin 1986: 72 3/4)

Mecnun'un hikâyesi Türk halkını derinden etkilemiş, aşırı derecede sevmek anlamında *mecnuna dönmek*, *mecnun eylemek*, *mecnun olmak* gibi deyimler kullanılır olmuştur:

Aşık/ Dönmüşem Mecnun'a başdan aklımı zâyeyledin (Banarlı 1937: 144 4/1)

Kâmilî/ Aklım alub beni mecnûn eyleyen (Tansel 1967: 653 9/3)

Geberî/ Sen Leylâ'ya Mecnun olalı zâbir (Elçin 1998: 46 7/3)

Her ne kadar Mecnun, Leyla'yı bulamasa da onun gerçek Leyla'yı bulmasından hareketle sevgiliye seslenen âşıklarımız, karşılık görememeleri hâlinde Mecnun'u örnek göstermek suretiyle sevgiliyi üstü kapalı olarak tehdit etmişlerdir:

Kâtibî/ Kabul etmez isen bir yar buluruz

Mecnun Leylâ'sını bula gelmiştir (Ergun 1933b: 33 6/3-4)

17. Yüzyıl Anadolu Sahası Türk Saz Şairlerinin Şiirlerinde Hikâye Kahramanları

Saz şairlerimizden kimisi aşk ehline en iyi arkadaşın Mecnun olabileceğinden söz ederken kimisi de kendi aşklarını Mecnun'un aşkından kat kat üstün görmüşler ve Mecnun'u samimi bir âşık olarak görmediklerini ifade etmişlerdir:

Koroğlu/ Ehl-i aşka Mecnun gibi eş olmaz. (Öztelli 1974a: 129 5/2)

Kâtip Osman/ Nice kabil Mecnun bana eş ola (Elçin 1986: 68 6/1)

Aşğın, aşk konusunda kendisini Mecnun'dan ileride görmesi yüzyıllar boyunca sık sık karşımıza çıkan unsurlardandır. Henüz 16. yüzyılda Fuzulî bu hususu,

Bende Mecnun'dan füzun âşıklık istidadı var

Aşk-ı sadık menem, Mecnûn'un ancak adı var

mısralarıyla dile getirirken günümüz şairlerinden A. Öztemiz Hacıtahiroğlu, Mecnun'dan daha ileride olma konusunu şiirinde:

Söz götürmez sevgiler yurdunda ilk öndeliğim

Gerçi yanlışlıkla hep Mecnûn'u örnek sundular (Hacıtahiroğlu 1990: 35)

mısraları ile işlemiştir.

Fuzulî'nin saz ve divan şairleri üzerindeki etkisi tartışılmaz. Bu büyük şair, 17. yüzyıl saz şairleri üzerinde de derin tesirler bırakmıştır. Nitekim onun *mağmû* redifli şiiri ile Benli Ali'nin aşağıdaki şiiri birbirine oldukça benzemektedir:

Benli Ali/ Sorun ol saçı Leylâ'ya beni Mecnun sanmaz mı (Elçin 1988a: 65 5/2)

17. yüzyıl saz şairleri çoğunlukla Mecnun adını kullanmalarına rağmen bazı şiirlerinde Kays adına da yer vermişlerdir. Kays, Leyla için dağlara, sahralara düşen âşıktır:

Kuloğlu/ Kays, Leylâ gibi dağlara düşerim (Öztelli 1974b: 295 4/3)

Geberî/ Gâhî kühsâr-ı Kays oldu penâhum (Elçin 1998: 80 3/1)

Aşk Ömer/ Kays veş sabrâdayım bâğ u gülîstân istemem (Ergun 1936: 378 3/2)

Kays adı, aşk yüzünden Mecnun'a dönmüş, Mecnun'un şiddetli aşkı yüzünden Leyla bile dillere düşmüştür:

Kâtibî/ Kays adın Mecnun koyup Leylâ'yı işfa eyleyen (Ergun 1933b: 76 3/1)

Ferhat ile Şirin

İran edebiyatının klasik hikâyelerinden olan Ferhat ile Şirin'in klasik edebiyattaki kısa özeti şu şekildedir: Ermen hükümdarı Mehin Banu, Şirin adındaki kız kardeşi için bir köşk yaptırır. Köşkün resimlerini Behzat adlı bir ressam yapmaktadır. Mehin Bânu, Behzat'ın oğlu Ferhat'a âşık olur, Ferhat ise Şirin'e âşıktır. Ferhat'la Şirin gizli gizli buluşurlar. Şirin bir gün Ferhat'tan aşkını ispatlaması için şehir dışındaki pınardan köşke su getirmesini ister, ancak su yolu üzerinde bir de aşılması çok zor olan Bisütun dağı vardır. Ferhat büyük külüngüyle dağı delmeye başlar. Mehin Banu Şirin'i seven Ferhat'ı hapse attırır da gördüğü bir rüya üzerine onu tekrar serbest bırakır. Ferhat, dağda bir mağara açıp içerisine Şirin'in resimlerini yapar ve orada yaşamaya başlar.

Bu arada Ürmüz'ün oğlu Hüsrev de Şirin'e âşık olup yataklara düşer. Yeniden çalışmaya başlayan Ferhat dağı delme işlemini tamamlayacağı sırada Hüsrev'in dadısı gelip Şirin'in öldüğünü, boşa uğraşmamasını söyler. Şirin'in öldüğüne inanan Ferhat, bir ah çekip külüngü kafasına fırlatır ve orada ölür. Şirin de Ferhat'ın haberini alınca canına kıyar (Pala 1999: 139).

Hikâyenin Hüsrev ü Şirin ismiyle anlatılan bir varyantı daha vardır: Aslında hikâye oldukça dallanıp budaklanmış ve içerisine efsanevî, masalımsı pek çok unsur girmiştir. Hüsrev ü Şirin hikâyesinde Hüsrev'in Şirin için yaptırdığı kasa Kasr-ı Şirin adı verilir. Bu hikâyede Şirin ölmez, Hüsrev'e kavuşur (Pala 1999: 196-197).

Klasik şiirin konusu Ferhat ile Şirin hikâyesi halk edebiyatına da geçmiş ve klasik halk hikâyeleri içerisinde yerini almıştır. Ünlü meddah Behçet Mahir'den alınan Ferhat ile Şirin hikâyesinin kısa özeti şöyledir:

Horasan ülkesinin Reba adlı kadın sultanı, Şirin isimli kardeşi için bir köşk yaptırmak ister. İnşaat planını gören mimarlar bu işten kaçarlar. Mimar Besat, inşaat bitene kadar kimsenin binanın olduğu yere gelmemesi şartıyla yapım işini üstlenir. Besat, oğlu Ferhat'la birlikte inşaatı sürdürürken Reba ve Şirin sarayı ziyaret ederler, burada Şirin, Ferhat'a âşık olur. İki sevgili buluşmaya başlayınca inşaat aksak yürümeye başlar, sonunda anahtarlar Reba'ya verilir. Bu arada Ferhat âşkından yatağa düşmüştür. Babası Besat, Şirin'e dönür olur ve Horasan dağlarındaki suyu şehre getirmesi karşılığında evlilik için söz alır.

Ferhat; üçler, beşler, yediler ve kırkların da yardımıyla suyu şehre getirir. Bir cadı, Reba'yı kandırır ve Reba, Şirin'i Ferhat'a vermekten vazgeçer. Bunun üzerine halk da ikiye ayrılır ve taraflar arasında savaş başlar. Ferhat'ın gücü karşısında yenilmek üzere olan Reba, cadısının şiddetli bir yağmur yağdırması üzerine Ferhat taraftarlarının kafalarını karıştırıp savaşın kaderini değiştirir.

Şehir meclisi kan dökülmesini önlemek için Reba ile Şirin'den şehri terk etmelerini ister. Cadıyı da alıp Hindistan'a giderler. Ferhat, onların izini bulur ve Hint kuvvetleriyle aralarında savaşlar olur. Sonunda Hintliler Şirin'i Ferhat'a vermeye razı olurlar. Bu sırada cadı pencereden uçar, Ferhat'ın dönüş yoluna kurduğu tuzaklar ve daha pek çok maceralarla hikâye devam eder. En sonunda cadının sihirlerine üstün gelen Ferhat, onu öldürüp Şirin'le evlenir (Alptekin 1997: 266-268).

Görüldüğü üzere hikâyenin halk ağzında anlatılan şekli, klasik şekilden oldukça farklı kısımlar içermektedir.

Ferhat:

Saz şairleri, şiirlerinde Ferhat'ı en çok dağları delmesi yönüyle ele almışlardır:

Şabinoğlu/ Ferhâd, Şirin için dağlar delmiştir (Tansel 1968: 286 5/1)

Bursalı Halil/ Dağları delmekti Ferhad'ın demi (Sakaoğlu 1989: 138 2/1)

Karaca Oğlan/ Ferhad derler şu dağları delene (Karaer 1973: 236 1/1)

Aşıklarımız, sevgiliye hitap ederken kendilerinin de Ferhat gibi dağ delmeye çoktan hazır olduklarını dile getirirler:

Kâtip Osman/ Ferhâd-misâl dağlar deliip yolunda çekdim emek (Elçin 1988b: 188 9/2)

Gevherî/ Ferhad gibi yol eyledim dağları (Elçin 1998: 82 2/1)

Berberoğlu/ Ferhâd gibi kestim kaya (Elçin 1988b: 254 3/1)

Şairler, sevgili uğrunda dağ delme işinde kendilerine arkadaş olarak Ferhat'ı gösterirlerken bazıları Ferhat'ı bile gölgede bırakan ifadeler kullanmışlardır:

17. Yüzyıl Anadolu Sahası Türk Saz Şairlerinin Şiirlerinde Hikâye Kahramanları

Geberî/ Ayakdaşım ben Ferhâd ile (Elçin 1998: 50 1/4)

Kul Mustafa/ Dağ delmede Ferhat bana eş oldu (Eren 1952: 90 3/4)

Aşık Ömer/ Ayakdaş olamaz yanımda Ferhâd (Ergün 1936: 341 1/2)

Bazı şairler sevgilinin âşığa ezası ile Şirin'in Ferhat'a eziyeti arasında bağ kurmuş, gördükleri eziyet yüzünden kendilerinin de Ferhat'a benzediklerini dile getirmişlerdir:

Kâtip Osman/ Ferhâd eyleyüptür dü çeşmin beni (Elçin 1986: 105 3/1)

Kâtibi/ Mecnûn'a Ferhâd'a benzeten beni (Ergün 1933b: 31 1/1)

Şirin:

17. yüzyıl saz şiirinde Şirin, en çok Ferhat'a ettiği işkence ile anılır. Hem klasik edebiyattaki hikâye, hem de halk arasında yaşayan halk hikâyesi hatırlanacak olursa iki âşığın maceraları sırasında atak olan, gayret gösteren taraf hep Ferhat olmuş, Şirin kendi adına söz söyleme yetkisini âdeta başka şahıslara devretmiştir. Bu durum, hâliyle Ferhat'ın acılarının daha da artmasına sebep olmuştur.

Bursalı Halil/ Şirin'i gördüğe artardı gamı (Sakaoğlu 1989: 138 2/2)

Aşık Ömer/ Ne çekti dest-i Şirinden, Ömer, Ferhâd'ı söylersen (Ergün 1936: 109 12/2)

Saz şairleri olaya bazen de Şirin'in tarafından bakıp onu, dertlerden aynı oranda pay alan bir şahsiyet olarak dile getirmişlerdir:

Kul Mehmed/ Ya şol Ferhat gibi Şirin de n'eyler (Eren 1952: 54 4/4)

Şairlerimiz kendilerini Ferhat olarak nitelendirdikleri şiirlerinde sevgiliyi de Şirin olarak tanımlarlar:

Kâtip Osman/ Sana Şirîn bana Ferhâd disünler (Elçin 1986: 89 8/4)

Şirin kelimesinin *tatlı* anlamından yola çıkan şairlerimizin dudak ile Şirin arasında ilişki kurdukları da olmuştur. Sevgili konuştuğu onun şirin dudaklarından bal dökülür:

Aşık/ Bir lebi Şirin için ustadın oldum ben senin (Banarlı 1937: 144 3/1)

Yusuf ile Zeliha

Yusuf peygamber, Hazreti Yakup'un on iki oğlundan biridir. Yusuf bir gün rüyasında on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görür ve bu rüyayı babasına anlatır. Babası rüyayı, Yusuf'un, on bir kardeşine üstün kılındığı şeklinde yorumlayıp kimselere anlatmamasını söyler. Babalarının Yusuf'a ilgisini kıskanan kardeşleri onu bir kuyuya atarlar, babalarına ise Yusuf'u kurtların yediğini söylerler.

Yusuf'u kuyudan bir kervancı kurtarır ve onu Mısır azizine satar. "Aziz'in sûretâ karısı Zeliha", Yusuf'a âşık olur ve elde edemeyince onu zindana attırır. Yusuf zindanda bulunduğu sırada hükümdarın gördüğü rüyayı doğru tabir ettiği için maliye bakanlığına getirilir. Hükümdarın gördüğü rüyadan hareketle yedi yıllık bereket döneminde yedi yıllık kıtlık dönemi için gerekli tedbirleri alıp ülkeyi en iyi şekilde yönetir. Bu arada Yusuf, yirmi bir yıldır ayrı olduğu babasına kardeşleri vasıtasıyla gömleğini gönderir. Babasının bu gömleği

gözlerine sürüp görmeye başlamasından sonra ailesinin bütün fertlerini Mısır'a getirir. Kocasını kaybeden Zeliha'ya acıyıp onu nikahına alır (Pala 1999: 419).

Yusuf peygamberin kıssası yüzyıllar boyunca edipleri meşgul etmiş ve pek çok kalem sahibi, bu kıssayı eserlerinde işlemiştir. 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar geçen yedi yüz yılda pek çok Yusuf ve Zeliha mesnevisi yazılmıştır. Bunlardan en ünlüsü 6241 beyitlik mesnevi olup 1503'te ölen Hamdullah Hamdî'ye aittir (Pala 1999: 420).

Hikâye zamanla halk hikâyeleri arasına da girmiştir. Behçet Mahir'in anlattığı hikâyenin çok kısa özeti şöyledir: Kenan Elinin peygamberi Yakup'un beş oğlundan en küçüğü Yusuf'tur. Dört kardeş, babalarını kıskanıp Yusuf'u bir kuyuya atarlar. Kuyunun başından ayrılmayan sadık köpek, Yusuf'u besler. Kuyu başında konaklayan bir kervan Yusuf'u kuyudan çıkarıp Mısır'a götürür. Mısır sultanına satılan Yusuf'a sultanın kızı Züleyha âşık olur ve bu aşkı herkes kısa sürede duyar.

Bu arada sultan bir rüya görmüştür. Rühayı Yusuf yorumlar. Yorumu uygun olarak sultan ölür ve yeni sultanın seçilmesi için uçurulan kuş her seferinde Yusuf'un başına konar. Onun sultan olduğunu duyan Züleyha'nın gözleri sevinçten kör olur. Hızır, Züleyha'nın gözlerinin açılmasını sağlar, ona Yusuf'un aşkına üç bade içirir ve onu Müslüman eder.

Hızır'ın elinden üç bade içip Müslüman olan Züleyha saraya gelip Yusuf'la evlenir. Genç evliler üç gün sonra Hızır'ı rüyada görürler. Hızır onlara Mısır'da kıtlık yaşanacağını ama dua ederlerse kıtlığın başka bir ülkeye geçeceğini söyler. Gençler dua ederler ve Mısır'da olması gereken kıtlık Kenan Eline geçer. Kıtlık sebebiyle Hazreti Yakup, oğullarını Mısır'a buğday getirmeleri için gönderir. Yusuf, kendisini tanımayan kardeşleri için bir kervan hazırlatıp Kenan Eline yollar. Yusuf'tan gelen nameyi alan babası, onu kokusundan tanır. Hikâyenin devamında Yusuf'un ailesi Mısır'a, saraya gelir. Babasını ayağına çağırarak Yusuf, hata etmiştir, hatasını anlayıp Züleyha ile birlikte Kenan Eline döner ve ömrünün sonuna kadar orada yaşar (Alptekin 1997: 275-277).

Yusuf peygamberin hayatı, Kur'an-ı Kerim'deki kıssaların en tafsilatlısı olup *Ahsenü'l Kassis* olarak anılır.

Yusuf:

17. yüz yıl saz şiirinde Yusuf kelimesinin benzetme amacı güdülmeksizin peygamberin kendisi için kullanıldığı mısralar vardır:

Aşık/ Yusuf Züleyha'yı sevdi (Banarlı 1937: 145 8/3)

Benli Ali/ Mısır elinde Hazret-i Yusuf-ı ra'nâ yatur (Elçin 1988a: 63 6/2)

Yusuf peygamber 17. yüzyıl saz şiirinde hemen hemen bütün şairlerin mısralarında yer almıştır. Şairler onun adı ile sevgilinin güzelliği arasında bağlantı kurarlar:

Kâtibi/ Bir Yusuf cenâba oldum âşinâ (Ergun 1933b: 12 4/1)

Kâtip Osman/ Olmuş heves-i la'line Yusuf gibi mahbub (Elçin 1988b: 184 7/1)

Koroğlu/ Hazret-i Yusuf'un sîması sende (Öztelli 1974a: 128 7/3)

Karaca Oğlan/ Yusuf-i Ken'an'ın belinden misin (Karaer 1973: 209 2/4)

17. Yüzyıl Anadolu Sahası Türk Saz Şairlerinin Şiirlerinde Hikâye Kahramanları

Yusuf peygamberin sultan olduktan sonra kullandığı taht ile sultanların tahtı arasında da bağlantı kurulmuştur:

Üsküdüârî/ Zeynettiler tahtı Yusuf Kenanı (Tansel 1936: 121 5/4)

Saz şiirinde Yusuf'un kervancılara satılmasından zindan köşelerinde büyük bir sabır örneği sergileyerek kurtuluşunu beklemesine kadar pek çok ayrıntı yer alır:

Koroğlu/ Yusuf gibi mezar olup satıldım (Öztelli 1974a: 136 4/2)

Kul Mustafa/ Sabredersen Yûsuf misâli derde (Köprülü 1930: 57 4/4)

Sevgili, emsalsiz güzelliğinden dolayı çoğu zaman *ikinci Yusuf* anlamına gelen *Yusuf-ı sâni* olarak tabir edilir. Bunun dışında, her devrin güzeline de *Yusuf-ı zaman* adı verilir:

Öksüz Aşık/ Mısır sultanı Yusufu sanisin (Öztelli 1965: 3943 6/2)

Kul Mehmed/ Sensin Yusuf-i sani (Eren 1952: 44 2/2)

Kuloğlu/ Kul olmazdım her Yusuf-ı zamana (Öztelli 1974b: 295 1/3)

Kenan, Filistin ülkesinin diğer adıdır. Yusuf peygamber, *Yusuf-ı Kenan* olarak da bilinir. Onun bir lâkabı da *Mâb-ı Kenandır*. *Pireben* kelimesi ise gömlek anlamına gelmekte olup şiirimizde âşığın bedenindeki yaralar ve âşığın kendi teni için bu kelime kullanılır. Kelimenin aslı *pîrâben* olup Hazreti Yusuf'un vücudu, *gül pireben* olarak nitelendirilmiştir.

Kâtibî/ Mısır içinde Yûsuf-i Ken'an'a benzettim seni (Ergun 1933b: 63 3/2)

Geberî/ Yûsuf-i sânisin mâb-ı Ken'an'sın (Elçin 1998: 260 5/3)

Aşık Ömer/ Dinle pendim elbazer ey Yûsuf-ı gülpîreben (Ergun 1936: 296 1/1)

Zeliha:

Zeliha adının *Züleyha* şeklindeki söylenişinin dışında *Zilba* şekli de vardır. Bu kelime halk ağzında bozularak özellikle Orta Anadolu'da *Zalba* ve *Zala* şekilleriyle bayanlara ad olmuştur.

17. yüzyıl saz şairlerinden üçünün şiirlerinde tespit ettiğimiz *Zeliha* kelimesi sadece Aşık'ta *Zeliha*'nın şahsı için kullanılmış, diğer iki âşıktaki sevgilinin güzelliği *Zeliha*'ya benzetilmiştir.

Aşık/ Yusuf Züleyha'yı sevdi (Banarlı 1937: 145 8/3)

Geberî/ Zirâ bu güzellik Zilbâ'ya sığmaz (Elçin 1998: 443 2/4)

Aşık Ömer/ Yûsuf-ı Mısır-ı melâhat yâ Zelibâ der gören (Ergun 1936: 186 3/3)

Emrah ile Selvi

Emrah ile Selvi, halk hikâyelerinin en güzel örneklerinden olmasına rağmen bilim âlemi tarafından en geç tanınanlarındandır. Henüz yüzyılın başında Erzurumlu ve Ercişli Emrahların tek şahsiyet zannedilmesi, hikâyenin başka bazı sebeplerin de etkisiyle Erzurumlu Emrah'a bağlanması, hem hikâyenin hem de Ercişli Emrah gerçeğinin çok geç ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Hikâyenin tespiti ve üzerinde yapılan çalışmaların çok yeni olması, hikâyeye eski kaynaklarda rastlamamızı imkansız kılar. Haliyle 17. yüzyılda yaşanmış olan bir olayın o yüzyılın âşıkları tarafından mısralara dökülmesi de beklenemez. 17. yüzyılda Emrah'tan ve Selvi'den söz eden tek âşık, aynı zamanda hikâyenin de kahramanı olan Ercişli Emrah'tır. Hikâye, sonraki 350-400 yılda âdeta

demlenmeye bırakılmış ve tarihî süreçteki yolculuğunu tamamlayarak günümüze ulaşmıştır.

Biz, Emrah'ın mısralarında geçen Emrah ve Selvi adlarına eğilmeden önce hikâyenin kısa bir özetini vermek istiyoruz:

Kahramanımız Emrah'ın babası Aşık Ahmet, gördüğü rüyayı hanımına anlatır. Hanımı bu rüyayı, kendisine padişah'tan bir kapı açılacağı ancak bu kapıdan yararlanamadan sürgüne gönderileceği şeklinde yorumlar. Bu sırada İsfahan Şahı Abbas'ın sarayındaki kırk âşık, Gence hanı Kara Vezir'in kapısına gelip karşılıklarına çıkarması için hasım isterler. Kara vezir, bunların karşısına Aşık Ahmet'in çıkmasını emreder.

Aşığın kapısı çalınıp kendisi davet edilir, mecliste âşıklara mat olduğu için sürgüne yollanır. Ahmet, altı yaşındaki oğlu ile hanımını da alarak Türkiye sınırları içindeki Erdiç (Erciş) köyüne gelir ve köy ağası Miroğlu Ahmet Bey'e sığınır.

Emrah bir gün babasının sazını çalmak isterken tellerini koparınca babası tarafından dövülür. Burnunun kanını yıkayıp abdest alarak mezarlığa gider ve iki rekat namaz kılıp dua eder, uykuya dalar. Uykusunda yanına gelen pir ona birincisi Allah'ın, ikincisi pirlerin, üçüncüsü ağa kızı Selvi'nin hatırına üç bade içirir. Uykusunda, saz çalma kabiliyeti de kendisine verilen Emrah babasını ilk karşılaşmada mat eder, Miroğlu onu sarayına alır. Bu sırada aynı pirden bade içen Selvi de onun için yanıp tutuşmaktadır.

Gün olur, şah oğlu Şah Abbas ordularıyla Van'a gelip bir kaleyi kuşatır. Bir takım hilelere aldanıp kaleyi alamaz. Bu sırada askerleri talana başlamış ve iki asker de Miroğlu'nun kızı Selvi ile cariye Nazlı'yı kaçırmıştır. Abbas, bu iki askeri öldürtür, Selvi'ye de bir görüşte âşık olur.

Şahoğlu, İsfahan'a geldikten sonra çeşitli yollar denese de Selvi'yi almayı başaramaz. Sonunda Selvi'nin istekleri kabul edilir. Şah Abbas, *Selvi Bağları* denilen bir bağ dikecek ve bağ üzüm verince Selvi kendisiyle evlenecektir. Bu arada Emrah da İran topraklarında Selvi'sini aramaktadır.

Aradan yedi yıl geçip bağ üzüm vermeye başlayınca düğün hazırlıklarına başlanır. Düğünün 39. günü Emrah saz çalınan meydana gelip Şah Abbas'ı mat eder. Şah Abbas'ın huzurunda Selvi'nin duvardaki resmine methiye düzünce Abbas, Emrah'ın Selvi'yi sevdiğini anlar. Bu sırada zehir içerek Abbas'ın elinden kurtulmayı düşünen Selvi'nin elindeki bardak Allah'ın hikmetiyle yere düşüp kırılır. Selvi'ye Emrah'ın geldiği haber verilir ve iki âşık hasretle kucaklaşır.

Bazı olaylardan sonra Emrah ile Selvi'nin düğün hazırlıkları başlar, düğün Erciş'te yapılacaktır. Selvi'yi Emrah'a vermek istemeyen ağabeyler onu ve Nazlı'yı kaçırlar, Emrah babasıyla birlikte peşlerine düşse de onları bulamaz. Bu sırada Gence'de bulunan Selvi'ye Kara Vezir'in oğlu âşık olur. Selvi, yedi yıl boyunca halı dokuması ve kendisinin iki tasvirinin yapılması karşılığında Kara Vezir'in oğlu Ali ile evlenmeyi kabul eder. Bu arada babası ile birlikte Selvi'yi arayan Emrah'ın başından bir de Selâtin Peri macerası geçse de Emrah müsaade alıp Selvi'yi aramaya devam eder.

Baba oğul bir gün Selvi'nin bahçesine gelirler. Emrah burada Selvi'ye kavuşur. Bu arada Kara Vezir'e verilen yedi yıllık süre dolmuştur. Nişanlısının

17. Yüzyıl Anadolu Sahası Türk Saz Şairlerinin Şiirlerinde Hikâye Kahramanları

yanına gelen Ali onu başka biriyle yatakta görünce Emrah'ı öldürmeye kalkar. Emrah, Şah Abbas'tan aldığı fermanı göstererek ölümden kurtulur ama zindana düşmekten kurtulamaz.

Hikâyenin sonunda suçlular Şah Abbas tarafından cezalandırılır ve önce Selvi ile evlenen Emrah bir hafta sonra da Selâtin Peri ile dünya evine girer (Alptekin 1997: 226-231).

Hikâyede adı geçen şahıslar ve yer adları hakkında doktora tezimizin ilgili konu başlıklarında bilgi verilmiştir. Biz burada sadece içerisinde Emrah ile Selvi adlarının geçtiği mısralardan bazı örnekleri inceleyeceğiz:

Emrah:

Halk hikâyesi kahramanı Emrah'ı şiirlerine taşıyan kişi Aşık Emrah olunca haliyle onun adına her şiirin son dördlüğünde rastlanacaktır. Emrah'ın, kendi mahlâsını tapşırıldığı mısralarda genellikle söze kendi ağzından başlamadığı *Sefil Emrah diyer ki* türünden söyleyişleri tercih ettiği görülür. Mahlâs mısralarında *Emrah*, *Aşık Emrah*, *Han Emrah* adlarını da kullanan kahramanımızın şiirlerinde Selvi'nin derin aşkının izleri sürekli olarak kendini gösterir.

Ercişli Emrah/ Emrah'ı yollara salan (Saraçoğlu 1999: 132 4/3)

Ercişli Emrah/ Aşık Emrah söyler dosta (Saraçoğlu 1999: 146 4/1)

Ercişli Emrah/ Han Emrah'ın abvalinden (Saraçoğlu 1999: 118 4/3)

Emrah'ın dertlerine çare bulacak yegane insan Selvi'dir. Bazen şairimizin Selvi'nin dizlerinde ölmeyi bile arzuladığı görülür. O, sevgiliye gelecek dertlere göğüs germeyi ve onun belalarını üstlenmeyi peşinen kabul eder:

Ercişli Emrah/ Emrah'ım bulunmaz çare

Selhiban yararı sara (Saraçoğlu 1999: 140 4/3-4)

Ercişli Emrah/ Sefil Emrah düşse hasta

Dizinde kala Selbi'nin (Saraçoğlu 1999: 151 3/3-4)

Ercişli Emrah/ Emrah der ki selbi gelsin yanıma

Ona gelen kada benim canıma (Saraçoğlu 1999: 197 4/1-2)

Emrah'ın uzun ve yorucu aşk macerası, Selvi'nin ardından diyar diyar dolaşması, şiirlerinde de sık karşımıza çıkan hadiselerdendir:

Ercişli Emrah/ Emrah gam olmuş şazımız (Saraçoğlu 1999: 135 5/3)

Ercişli Emrah/ Dediler Selhiban göçtü

Emrah halin yaman olmuş (Saraçoğlu 1999: 171 3/2-3)

Emrah, Selvi'yi anlattığı şiirlerinde onu adını bazen *hanlar hamı* tabiriyle anar:

Ercişli Emrah/ Emrah'ın sevdiği hanlar hamıdır

Al yeşil giymiştir canlar canıdır (Saraçoğlu 1999: 180 3/1-2)

Selvi:

Emrah'ın şiirlerinde Selvi, âşığımızın kendisine sonsuz ve kuvvetli bir sevgi ile bağlandığı sevgili olarak karşımıza çıkar. Emrah, seher yeliyle konuştuğu şiirinde ondan, Selvi'si uykudaysa uyandırmamasını isteyecek kadar sevdiğinin üzerine titreyen bir aşk sergiler:

Ercişli Emrah/ Selbi'm uykudaysa uyatma sakın

Sağında solunda gez seher yeli (Saraçoğlu 1999: 201 3/3-4)

Aşığımız Selvi'yi tasvir ettiği mısralarda onun güzelliğini, şuhluğunu ön plana çıkarır, saçının telini dünyalara değişmez:

Ercişli Emrah/ Kalem oynar Han Selbi'nin kaşında (Saraçoğlu 1999: 215 3/2)

Ercişli Emrah/ Selbihan bağ arasında

Gezer cilveli cilveli (Saraçoğlu 1999: 130 1/1-2)

Ercişli Emrah/ Güzeller içinde nazîk Selvinaş

Bir teline dünya malı versem az (Saraçoğlu 1999: 179 2/1-2)

Emrah'ın şiirlerinde, onun Selvi'nin peşinde yıllarca bıkmadan usanmadan nasıl koştuğunun, zindanlara düşmeyi, ölümlerle burun buruna gelmeyi göze alarak nasıl diyar diyar gezdiğinin izlerini görmek mümkündür. Karaca Oğlan'ın *Bir kız bana emmi dedi neyleyim* mısralarını da hatırlatan şiirinde Emrah, Selvi'yi konuşturmuş ve kendi yorgunluğunu Selvi'sinin ağzından anlatmıştır:

Ercişli Emrah/ Selbi meni gördü dedi vah cüvan

Kızlar Emrah bu kocalmış da gelir (Saraçoğlu 1999: 263 3/3-4)

Emrah, İran şahına seslendiği şiirinde şahla resmen restleşmekte, Selvi'si için ölümü göze aldığını açıkça haykırmaktadır:

Ercişli Emrah/ Kapına gelmişim ey İran şahı

Ya ver Han Selbi'mi ya vur başımı (Saraçoğlu 1999: 193 1/1-2)

Aşağıya tamamını aldığımız dörtlükteki mısralarda halk hikâyesinin izleri her yönüyle görülmekte, Selvi'sini arayan Emrah, onun yabancılarla birlikte olduğunun şüphelerini açıkça dışa vurmaktadır. Dörtlük, Selvi adının redif olarak her mısradaki tekrar edilmesiyle ayrı bir güzellik kazanmıştır:

Ercişli Emrah/ Ezelden Emrah'a ad olan Selbi

Muhabbeti kalkmış yad olan Selbi

Beni gemgin koyup şad olan Selbi

Ecep eller ile gülüşür m'ola (Saraçoğlu 1999: 177 3/1-2-3-4)

Emrah'ın şiirlerinin birinde yer alan değişken mısradaki Selvi, *Emin kız* olarak gösterilmektedir. Oysa halk hikâyesinde Selvi, Miroğlu Ahmet Bey'in kızı olarak karşımıza çıkar:

Ercişli Emrah/ Emin kız Selvi-nazı (Saraçoğlu 1999: 118 2/3)

Şairimizin Selvi'ye *Selbi, Selbihan, Han Selbi, Selvinaş* adlarıyla hitap ettiği mısralar yukarıdaki örnekler içerisinde verilmiştir. Onun, Selbi'ye *Selvican* adıyla seslendiği örnek, aşağıdadır:

Ercişli Emrah/ Sinemde açıldı yara Selvican (Saraçoğlu 1999: 227 1/2)

Kerem ile Aslı

Türk halk edebiyatının kendi bağrından çıkan hikâyelerden birisi de *Kerem ile Aslı*'dir. Hikâye, millî kaynaklardan beslenmesi ve büyük oranda Anadolu coğrafyasında geçmesi gibi yönleriyle *Emrah ile Selvi* hikâyesine benzer. Ali Duymaz'ın mukayeseli olarak çalıştığı (Duymaz 2001) bu hikâyenin kısa özeti şu şekildedir:

İsfahan şehrinin Adil Şah adlı veziri ile Keşiş adlı bir hazinedarı vardır. Bunların ikisinin de çocukları olmaz. Çıktıkları seyahatte bir ihtiyarla karşılaşır. İhtiyar bunlara birer elma verir ve hanımlarıyla birlikte yemelerini ister. Söylenenleri yapan kahramanlarımızın birer çocukları olur. Şahın oğluna

17. Yüzyıl Anadolu Sahası Türk Saz Şairlerinin Şiirlerinde Hikâye Kahramanları

Ahmet Mirza, Keşiş'in kızına da *Kara Sultan* adını verirler. Bu andan itibaren Keşiş'in kafasını din farkı kemirmeye başlar ve kısa süre sonra ihtiyarlığını sebep göstererek Zengi'ye taşınır.

Bir gün Ahmet Mirza, arkadaşı Sofu ile avdan dönerken uykuya dalar. Uykusunda pır elinden bade içer. Yine bir av sırasında Mirza'nın şahini bir bahçeye girer, peşinden gelen Mirza burada pır elinden bade içtiği sırada kendisine gösterilen sevgilisini görür. Hasret gideren gençler birbirlerine *Kerem* ve *Aslı* adlarını verirler. Kerem bu görüşmeden sonra yemeden içmeden kesilir, hekimler derdine derman bulamaz. Sonunda Kerem'in derdi anlaşılır ve Keşiş'in kızı, Adil Şah'ın oğluna istenir.

Düğün alayı Zengi'ye geldiğinde Keşiş çoktan kaçmıştır. Sevgilisinin kaçtığı duyan Kerem ağlayıp sızlamaya, yanık türküler söylemeye başlar. Kerem, yanına Sofu'yu da alıp Aslı'nın izine düşer. Hoy'dan Tiflis'e, Van'dan Erzincan'a onlarca mekâna uğrayan Kerem sonunda Kayseri'ye ulaşır. Kayseri'de diş çektirmek bahanesiyle Keşiş'in evine giren Kerem, başını Aslı'nın dizine koyup bütün dişlerini çektirir. Vaktiyle Aslı'dan aldığı mendille ağzının kanını silmek isteyince Aslı onu tanır ve evden çıkarmak ister. Kerem burada Allah'a, aşkının üçte birini de Aslı'ya vermesi ve Aslı'nın, kendisinin ne çektiğini anlaması için dua eder. Dua kabul olur ve iki sevgili gece kaçmaya karar verirler ancak işler planladıkları gibi gitmez.

Keşiş'in tekrar kaçması üzerine Kerem yeniden takibe koyulduğu sevgilisinin izlerini Halep'te bulur. Bin türlü maceradan sonra onunla evlenmeye hak kazanır. Keşiş, düğün gecesi için bir elbise diktirir ve kızına elbisenin düğmelerini Kerem'e açtırmasını, yoksa babalık hakkını helal etmeyeceğini söyler. Düğün gecesi Kerem elbisenin düğmelerini ne elleriyle ne de sözü ve sazı ile açabilir. Sabaha kadar uğraşır, derin bir *ab* çeker ve ağzından çıkan alevle yanıp kül olur. Kerem'in küllerini saçıyla toplamak isteyen Aslı da tutuşup kül olur (Alptekin 1997: 232-235).

Hikâyenin ünlü meddah Behçet Mahir anlatması da buna benzer. Aynı okulda okuyan Şah oğlu Kerem ile Keşiş kızı Aslı çok geçmeden birbirlerine âşık olurlar. Şah, Keşiş'e dünür olduğunda Kerem, şart olarak ileri sürülen Aslı için dikilmiş elbisenin düğmelerini çözemez ve Keşiş kızını alarak başka diyarlara göçer. Aslı'yı takip eden Kerem yolda karşılaştığı Sofu'yla birlikte Niğde'ye gelir. Kerem burada Aslı'ya benzeyen birine şiir söyleyince Sofu ile birlikte kırk gün hapse atılırlar. Hapisten çıktıktan sonra Amasya'ya gelen Kerem, orada dişlerini Aslı'nın diş hekimi annesine çektirir. Son dişini çektirirken derin bir of çekince ağzından çıkan alev kendisini yakıp kül eder. Kerem'in küllerini saçlarıyla toplamak isteyen Aslı da tutuşup yanınca Sofu, iki âşığın küllerini toplayıp suya atar (Sakaoğlu, vd. 1999: 2, XIV-XV).

Saz şiirimizin 17. yüzyılına ait şiirlerinde sonucunda Kerem adına rastlanamamış, Aslı adına ise sadece Karaca Oğlan'ın bir mısraında tesadüf edilmiştir. Bu durum karşısında şu hükme varabiliriz.

Hikâye yukarıda da bahsettiğimiz gibi millî kökenli olup 17. yüzyılda henüz oluşma devresini tamamlamamıştır. Bu sebeple halkın içinde yaşayan gezgin âşık Karaca Oğlan dışındaki şairler bu kahramanlardan habersizdir.

Aslı'nın adını şiirde işleyen Karaca Oğlan'dan hareketle hikâyenin o yıllarda halk arasında yaşamakta olduğunu görülmektedir.

Aslı:

Karaca Oğlan, sevgiliyi anlattığı bir şiirinde her dördlüğün son mısramı *Nazlı sunam han Aslı'ya benzersin* sözleriyle bitirmektedir. Bu mısralarda sözü edilen Aslı, Kerem'in, uğruna yanıp kül olduğu Aslı olmalıdır:

Karaca Oğlan/ Nazlı sunam Han Aslı'ya benzersin (Karaer 1973: 225 2/4)

Mihr-ü Vefa

İran ve Türk edebiyatlarının klasik mesnevi konusu olan bu hikâyenin kısa özeti şöyledir: Philip isimli kral ölmeden önce hazinedeki üç küpün oğullarına paylaşılmasını ve layık görülen oğlunun yurdu yönetmesini vasiyet eder. Devlet ricali, toprak dolu küpü büyük çocuğa, kemik dolu olanı ortanca çocuğa, altınla dolu olanı da küçük çocuğa verirler. Böylece büyük oğul toprağın ifade ettiği tahta oturur; ortanca oğul, hayvancılığın hakimi olur; küçük oğul da zenginliğe kavuşur.

Altınlarını kısa sürede fakirlere dağıtıp beş parasız kalan Vefâ ülkeyi terkeder. Bir falcının yol göstermesiyle kırk oda dolusu hazinenin bulunduğu Mihr'in sarayına gelir. Mihr, Hızır'ın emri ile yıllardır beklediği âşığını tanır. Birlikte mutlu olurlar, hazine odalarını gezerler. Mihr, kırkinci odayı açmaz ve içeride değersiz şeyler olduğunu söyler. Vefa bir gün gizlice kırkinci odanın kapısını açtığı anda içerideki olağanüstü özelliklere sahip ağaçları görür. Ağaçlardan birinin meyvesi olan gömleklerden bir tanesi kapının rüzgarının etkisiyle kopup mağrip ülkesine doğru uçar. Mağrip ülkesi padişahı, gömleği bulur ve sahibine âşık olur. Padişahın cadısı bir küpe binerek Mihr'in sarayına gelir, Vefa'yı kandırıp içeri girer ve iki sevgiliyi uyutarak önce Vefa'nın boğazını keser, sonra da Mihr'i kaçıtır.

Mihr, mağrip padişahından yas tutmak için bir yıl izin ister. Bu arada Vefa'nın ortanca kardeşi hayvanların yardımıyla onu bulur ve Hızır'a yalvararak kendi ömrünün yarısı karşılığında Vefâ'nın diriltilmesini sağlar. Vefa gidip Mihr'i kurtarır, cadı peşlerine düşünce Zengi ülkesine sığınır. Zengi padişahı Mihr'e âşık olur ve Vefa, Mihr'i kaçıtır. Hikâyenin devamında Mihr ve Vefa'nın başına daha pek çok olay gelir. Mihr sonunda bir şehre padişah olur ve kadın olduğunu saklayıp tahta çıkar. Kadın yüzüyle bir resmini yaptırıp kale duvarına astırır, resmi görünce bayılacak kişilerin huzuruna getirilmesini ister. Sırayla mağrip sultanı, Zengi padişahı ve seyis gelir. Mihr bunları hapse attırır. Vefa geldiğinde ise tahtını Vefa'ya verir, âşıklarını hapisten çıkarıp memleketlerine yollar, birlikte mutlu bir hayat yaşarlar (Pala 1999: 282-283).

Türk Edebiyatında beş şair klasik Mihr ü Vefa mesnevisi yazmıştır. Mihr ü Vefa'nın *Hikâyat-ı Kısse-i Mihr ü Vefa* adlı halk hikâyesi şekli, büyük oranda klasik şekle benzer. Bu anlatmada Rumeli, Tuna gibi yer isimlerinin görülmesi, hikâyenin kısmen de olsa millî coğrafyaya oturtulduğunu gösterir (Alptekin 1997: 283-285).

17. Yüzyıl Anadolu Sahası Türk Saz Şairlerinin Şiirlerinde Hikâye Kahramanları

Mihr ve Vefa adlarına yüzyılın saz şiirlerinden Aşık Ömer ve Gevherî'de rastlanmıştır. Ömer'in mısralarının yer aldığı dörtlükte şair, sevgiliye seslenmekte ve ona zevk ile ve safanın baki olmadığını hatırlatmaktadır. Burada Mihr ve Vefa'nın saltanatları süresince rahatlık içerisinde yaşamış olmalarının hatırlatılmasından başka bu iki kahramanın sıkıntılı geçen kavuşma macerasının gözler önüne serilmesi amaçlanmıştır. Gevherî'de ise âşık olan insanlar Mihr ve Vefa'ya benzetilmişlerdir:

*Aşık Ömer/ Şîrin'e Leylâ'ya bak Mibr ü Vefâdan ibret al
Kasr-ı hüsnün eşk-i çeşiminde sakın tûfân olur (Ergun 1936: 342 7/2-4)
Gevherî/ Kimi Ferhad kimi Mibr ile Vefâ (Elçin 1998: 405 2/3)*

Köroğlu Ayvaz

Alptekin'in, Behçet Mahir anlatmasından özetlediğine göre Köroğlu bir gün Beyler Yaylasına gider. Saz tamir ettirmek maksadıyla çadırın önüne gelen Köroğlu'nu kovmak isteyen ev sahibi, onun Köroğlu olduğunu anlayınca bu fikrinden vazgeçer. Köroğlu ev sahibinden kızını isteyince ihtiyar, kızını vermeye razı olmaz ve ona Ermeni kasap Antik'in oğlu Ayvaz'dan bahseder. Köroğlu Antik'in yanına gelir ve Ayvaz'ı hile ile kaçıtır. Bunun üzerine Antik, Sultan Murat'a Köroğlu'nu şikâyet eder. Köroğlu'na daha önce verilmiş fermanın geri alınma işine Köse Kenan memur edilir. Köroğlu, Köse Kenan'ı kandırıp elini ayaklarını bağlar ve Çamlıbel'e döner. Sultan Murat'ın ordusu, Köse'yi eli ayağı bağlı görünce İstanbul'a döner (Alptekin 1997: 129).

Köroğlu hikâyesi, çok sayıda kolu ile Türk halk edebiyatının temel taşlarından biridir. 17. yüzyıl saz şairlerinden Kuloğlu'nda Köroğlu; Gevherî'de ise Köroğlu ve Ayvaz adlarına rastlanmıştır.

Gevherî'nin söz konusu iki mısraında *Köroğlu* ve *Ayvaz* isimleri hikâye kahramanları olarak kullanılmıştır. Bu adların Gevherî tarafından kullanılması, Köroğlu hikâyelerinin 17. yüzyılda bilinmekte olduğunu göstermesi bakımından önemlidir:

*Gevherî/ Dilerim Köroğlu Ayvaz'ı dinle (Elçin 1998: 232 2/2)
Gevherî/ Ayvaz'ın yitirmiş Köroğlu gibi
Leylasın aldran dağlara gelsin (Elçin 1998: 258 1/3-4)*

Kul Mustafa'nın şiirinde Köroğlu'nun adı, âdeta Ayvaz hikâyesine uygun olarak anılır. Kul Mustafa, son dörtlüğünde Hüseyin adlı birini kaçırmaktan bahsettiği şiirinde şu ifadeyi kullanmaktadır:

*Kul Mustafa/ Hüseyin şabım alıp kaçmağa
Köroğlu geçdiği dağlar olaydı (Eren 1952: 81 2/3-4)*

Aşık Ömer de *Şairnamesinde* Köroğlu ve Ayvaz adlarından hikâyenin ruhuna paralel bir şekilde bahseder:

*Aşık Ömer/ Geçdi İvaz ile bir nice demler
Köroğlu'nun dağlar oldu mekânı (Elçin 1988b: 324 7/3)*

17. yüzyıl saz şiirinde adı geçen yedi halk hikâyesinin ve bu halk hikâyelerinin kahramanlarının ağırlıklı olarak aşk ve sevgili teması ile ilgili olarak mısralarda yer aldıkları görülmektedir. Bu da saz şiirinin ruhuna uygun bir durumdur. Zira saz şiirinde konu ağırlıklı olarak aşktır, sevgilidir. Vatan savunmasında ya da

fetihlerde görevli asker şairler bile sadece epik şiir yazmamışlar, yeri geldikçe lirik konulara girmişlerdir. Köroğlu hikâyesi kısmen bir kenarda tutulacak olursa çalışmamızda yer alan diğer hikâyelerin tamamının konusunun aşk olması, saz şairlerimizin bu hikâyeleri aşk konulu şiirlerinde zikretmeleri sonucunu doğurmuştur. Aşıklarımız bazen doğrudan, bazen de telmih yoluyla hikâye kahramanlarını şiirlerinde anmışlardır.

Hikâye kahramanlarının adlarının anlamları, saz şairlerinin de anlam üzerine eğilmelerinin önünü açmıştır. Söz gelimi Leyla adı ile kara saç, kaş, talih; Mecnun adı ile âşığın nâmı, görünümü; Şirin adı ile de dudaklar ilişkilendirilmiştir.

17. yüzyıl saz şairlerinin şiirlerinde tespit ettiğimiz halk hikâyesi kahramanları bunlardır. Bizim, çalışmanın hacmini gözetmek adına sadece birer ikişer mısraını vermekle yetindiğimiz şiirlerin künyelerinden daha detaylı bilgilere ulaşılabilir.

Kaynaklar

- Ali Berat Alptekin (1997), **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Ankara.
- İbrahim Aslanoğlu (1986), “Mecmua-i Saz u Söz ve Bilinmeyen Şiirler”, **Türk Folkloru**, 8 (89), Aralık, 3-8.
- Nihat Sami Banarlı (1937), “Halk Şiirinde Girit Savaşı ve Şair Aşık Hakkında Notlar”, **Ülkü**, 10 (56), Birinciteşrin, 137-146.
- Ali Duymaz (2001), **Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Ankara.
- Şükrü Elçin (1972), “Şahinoğlu ve Bilinmeyen Şiirleri”, **Türk Kültürü**, 10 (120), Ekim, 1252-1259.
- Şükrü Elçin (1986), “Aşık Osman, Hayatı ve Şiirleri”, **İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. 24-25, 1980-1986, 64-108.
- Şükrü Elçin (1988a), **Akdeniz’de ve Cezâyir’de Türk Halk Şâirleri**, Ankara.
- Şükrü Elçin (1988b), **Halk Edebiyatı Araştırmaları I**, Ankara.
- Şükrü Elçin (1998), **Gevherî Divânı, İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya**, Ankara.
- Hasan Eren (1952), **Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar I**, Ankara.
- Sadettin Nüzhet Ergun (1933a), **XVII nci Asır Sazşairlerinden Aşık**, İstanbul.
- Sadettin Nüzhet Ergun (1933b), **XVII nci Asır Sazşairlerinden Kâtibi**, İstanbul.
- Sadettin Nüzhet Ergun (1936), **Aşık Ömer / Hayatı ve Şiirleri**, İstanbul.
- A. Öztemiz Hacıtahiroğlu (1990), “Sungu”, (şiir), **Millî Kültür**, 70, Mart, 35.
- M. Necari Karaer [1973], **Karacaoğlan**, [İstanbul].
- Fuat Köprülü (1930), **XVII nci Asır Saz Şairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi**, İstanbul.
- Cahit Öztelli (1965), “Öksüz Aşık, Sehvî, Hadikî”, **Türk Folklor Araştırmaları**, 9 (197), Aralık, 3943-3944.

17. Yüzyıl Anadolu Sahası Türk Saz Şairlerinin Şiirlerinde Hikâye Kahramanları

Cahit Öztelli (1974a), “Osmanlı Tarihine Adı Karışan Saz Şairi: Koroğlu”, **Türkoloji**, 6, 121-136.

Cahit Öztelli (1974b), **Üç Kahraman Şair / Koroğlu - Dadaloğlu - Kuloğlu**, İstanbul.

İskender Pala (1999), **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, İstanbul.

Selçuk Peker (2003), **17. Yüzyıl Türk Saz Şiirinde Konu**, Konya. (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2 C., 15+1140s., basılmamış doktora tezi)

Saim Sakaoğlu (1989), “Türk Saz Şiiri”, **Türk Dili**, (Türk Şiiri Özel Sayısı III / Halk Şiiri), 57 (445-450), Ocak-Haziran, 105-251.

Saim Sakaoğlu (1991a), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 1”, **Türk Dili**, 2 (477), Eylül, 166-172.

Saim Sakaoğlu (1991b), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 2, Kayıkçı Kul Mustafa”, **Türk Dili**, 2 (478), Ekim, 274-285.

Saim Sakaoğlu (1992a), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 3, Yazıcı”, **Türk Dili**, 2 (483), Mart, 822-823.

Saim Sakaoğlu (1992b), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 4, Benli Ali”, **Türk Dili**, 2 (490), Ekim, 285-287.

Saim Sakaoğlu (1992c), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 5, Ercişli Emrah”, **Türk Dili**, 2 (491), Kasım, 380-386.

Saim Sakaoğlu (1993a), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 6, Aşık İbrahim ve Aşık Nev’î”, **Türk Dili**, 493, Ocak, 50-53.

Saim Sakaoğlu (1993b), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 7, Bursalı Halil”, **Türk Dili**, 496, Nisan, 255-262.

Saim Sakaoğlu (1993c), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 8, Berberoğlu, Haliloğlu, Mahmutoğlu”, **Türk Dili**, 500, Ağustos, 317-320.

Saim Sakaoğlu (1993ç), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 9, Kâmilî ve Kâtip Osman”, **Türk Dili**, 501, Eylül, 393-397.

Saim Sakaoğlu (1994a), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 10, Keşfi - Kırımî” **Türk Dili**, 506, Şubat, 138-141.

Saim Sakaoğlu (1994b), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 11, Kul Mehmet ve Kul Süleyman”, **Türk Dili**, 509, Mayıs, 384-389.

Saim Sakaoğlu (1994c), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 12, Koroğlu (Kuroğlu)”, **Türk Dili**, 511, Temmuz, 65-73.

Saim Sakaoğlu (1994ç), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 13, Kuloğlu,” **Türk Dili**, 513, Eylül, 228-234.

Saim Sakaoğlu (1995a), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 14, Şahinoğlu - Tasbaz Ali - Sun’î”, **Türk Dili**, 522, Haziran, 678 -684.

Saim Sakaoğlu (1995b), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar:15, Üsküdarî - Öksüz Aşık - Aşık Yusuf”, **Türk Dili**, 526, Ekim, 1129-1138.

Saim Sakaoğlu (1995c), “17. Yüzyıl Aşık Edebiyatı Üzerine Notlar: 16, Gevherî”, **Türk Dili**, 528, Aralık, 1330-1344.

Saim Sakaoğlu - A. Berat Alptekin – Yurdanur Sakaoğlu- Esmâ Şimşek (1999), **Meddah Behçet Mahir’in Bütün Hikâyeleri I-II**, Ankara.

Ali Saraçoğlu (1999), **Ercişli Emrah**, Ankara.

Seçuk PEKER

Fevziye Abdullah Tansel (1936), “XVII nci Asır Sazşairlerinden Üsküdar”, **Ülkü**, 8 (44), Ekim, 119-122.

Fevziye Abdullah Tansel (1967), “Kırım Hanı Mehmed Giray IV.’ın Kâmilî Takma Adı ile Yazmış Olduğu Koşma ve Türküler”, **Türk Tarih Kurumu Belleten**, 31 (124), Ekim, 647-656.

Fevziye Abdullah Tansel (1968), “XVII. Asır Sazşâirleri Hakkında Notlar / I- Bursalı Halil ve Bilinmeyen Bir Şiiri; II- Şâhin’in Bilinmeyen Bir Şiiri; III- Bilinmeyen İki Sazşâirimiz Safâi ve Köçek”, **Türk Kültürü**, 65, Mart, 281-288.